

ALEXANDRU LAPEDATU ȘI CERCETĂRILE ASUPRA MONUMENTELOR ISTORICE MEDIEVALE ÎN CADRUL C.M.I.T.

Domeniul în care cunoscutul istoric A. Lapedatu a îmbinat armonios preocupările savante de istoric cu acelea de politician a fost cel al cercetării și ocrotirii monumentelor istorice.

Fostul student al Facultății de Litere și Filosofie - secția Istorie - din cadrul Universității bucureștene a avut prilejul de a se specializa în studiul istoriei medievale cu personalități ca I. Bogdan, D. Onciul, N. Iorga. Alături de N. Iorga¹, Spiru Haret, I. Kalinderu etc. s-a inițiat în cercetarea monumentelor istorice medievale².

Numele lui se leagă de Comisia Monumentelor Istorice (CMI), organism care între anii 1892-1947 a dirijat întreaga activitate de cercetare, inventariere și protejare a monumentelor istorice de pe întreg teritoriul românesc³. După Marea Unire, CMI devine singurul organism în măsură să se ocupe de întregul patrimoniu cultural-național. Această activitate a fost posibilă prin înființarea de noi filiale ale Comisiei în provinciile românești unite: Transilvania, Banat, Bucovina și Basarabia. Filialele aveau rolul de a impune noua lege (din 28 iulie 1919, a conservării și restaurării monumentelor istorice) și de a dirija activitatea de cercetare, inventariere, protejare și conservare a acestora⁴.

Istoricul A. Lapedatu a jucat în cadrul Comisiei Monumentelor Istorice un rol activ de-a lungul a patru decenii, iar activitatea sa la Comisie se poate împărți în trei perioade⁵.

În 1904 este numit secretar al CMI, funcție pe care o va deține până în 1916. Între 1921-1941 este președinte al Secției pentru Transilvania a Comisiei Monumentelor Istorice (CMIT), iar după moartea lui N. Iorga devine președinte al Comisiei Centrale a Monumentelor.

În această primă perioadă A. Lapedatu va redacta, în calitate de secretar al CMI, *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice* și *Anuarul CMI*, precum și rapoartele anuale de activitate. "Structura sistematică a acestor rapoarte demonstrează preocuparea pentru abordarea tuturor problemelor legate de monumente"⁶. Redactarea acestor materiale constituie una din preocupările de bază ale Comisiei, deoarece era o perioadă în care crescuse interesul pentru studiile istorice față de "acum 15-20 de ani când doar câțiva bărbați binecunoscuți erau singurii care lucrau în ogorul atât de vast al trecutului. Ei trebuiau să facă totul: să limpezească multele probleme ale trecutului ..., să cerceteze și să expună în general și în particular dezvoltarea istorică a neamului, să caute și să publice mărturiile documentare ale trecutului"⁷.

Pentru Al. Lapedatu anii 1904-1916 reprezintă o perioadă de intensă activitate publicistică. Publică foarte multe articole în care prezintă istoricul monumentelor aflate în planurile de restaurare și conservare ale CMI. În tot ce scrie se observă un interes deosebit pentru monumentele istorice. El dorește "să adune și să publice material privitor la toate monumentele noastre, atât a celor mai vechi și prețioase, cât și a celor mai puțin vechi și prețioase, deoarece și unele și altele, ca rămășițe materiale ale veacurilor apuse, reflectează aceeași latură de manifestare a vieții noastre trecute, pe care e nevoie s-o cunoaștem cât mai complet"⁸.

¹ Principalele date biografice se pot găsi în volumul omagial *Fraților Alexandru și Ion Lapedatu, la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936, în special p.XXV-XXIX, LIX-LXI.

² A. Lapedatu, *Scrieri alese. Articole. Cuvântări. Amintiri*, Cluj-Napoca, 1985, cu un studiu introductiv de Ioan Opreș, p.30.

³ Pentru detalii în ceea ce privește Comisia Monumentelor Istorice și CMIT a se vedea cărțile lui Ioan Opreș, *Comisia Monumentelor Istorice*, București, 1993 și *Comisia Monumentelor Istorice - Secția pentru Transilvania*, teză de doctorat.

⁴ I. Opreș, *Unele probleme privind începutul activității CMIT*, în *ActaMN*, XIV, 1977, p.548.

⁵ Idem, *A. Lapedatu și monumentele noastre istorice*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente de Istoria Artei*, I, 1984, p.63.

⁶ Anca Gogâltan, *Activitatea publicistică a lui A. Lapedatu ca secretar al Comisiunii*, în *Ars Transilvaniae*, tom II, p.207.

⁷ *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, I, 1908, p.5.

⁸ A. Lapedatu, *Portretele murale de la Hurezi*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, I, p.156-160; pentru detalii asupra activității publicistice a lui A. Lapedatu, vezi Anca Gogâltan, *op.cit.*

După război, A. Lapedatu devine președintele secției pentru Transilvania a Comisiei Monumentelor Istorice (CMIT); aici el venea cu o experiență temeinică din domeniul cercetării monumentelor istorice, dobândită alături de N. Iorga în cursul vizitelor la monumentele din țară și din străinătate⁹, și ca urmare a funcției de secretar al CMI. Datorită prestigiului și experienței sale, propune membrii Comisiei și modul ei de funcționare¹⁰. Cei mai mulți dintre membrii Comisiei erau profesori la universitatea clujeană - înființată în 1919 - sau directori ai unor renumite muzee din Transilvania; s-a realizat prin aceasta o legătură organică între Comisie, universitate și muzee, care "crează un climat favorabil impulsionării studiilor de istorie, punându-se bazele noii școli istorice de la Cluj". Astfel s-a pus în practică, încă de pe atunci, concepția modernă de integrare a învățământului cu cercetarea științifică și cu activitatea culturală¹¹.

Meritul lui A. Lapedatu în cadrul CMIT nu este acela de a fi desfășurat o activitate permanentă și susținută de cercetare a monumentelor istorice medievale - activitate îngreunată de multiplele funcții politice pe care le-a deținut în perioada 1921-1948 (de patru ori ministru al Cultelor și Artelor, deputat, senator, președinte al Senatului, președinte și secretar general al Academiei Române) - ci acela de a fi fost inițiatorul acestor cercetări, pe care le-a condus și le-a coordonat potrivit unei concepții proprii, menită să evidențieze importanța protejării și restaurării monumentelor istorice. El este unul dintre puținii istorici care au sesizat carențele cercetării istoriei medievale bazate exclusiv pe documente, neglijându-se aportul arheologiei în cercetarea și restaurarea monumentului; în acest sens, încă din 1910, el a cerut insistent începerea săpăturilor sistematice la obiectivele medievale¹².

De-a lungul întregii activități la CMIT, A. Lapedatu pune în aplicare concepția sa originală privind modul de cercetare a monumentelor medievale, sprijinit fiind de colaboratori de nădejde, ca: I. Lupaș, E. Daianu, I. Marțian, M. Roska, Em. Panaitescu, M. Csaki, A. Popa, C. Daicoviciu, C. Petreanu, V. Vătășianu, S. Dragomir, V. Literat, Al. Ferenczi, D.M. Teodorescu, R. Wagner etc. Membrii Comisiei erau conștienți de necesitatea punerii în valoare a monumentelor istorice românești, în calitatea lor de mărturii ale trecutului nostru, neglijat înainte de Marea Unire¹³.

Obiectivele CMIT - impuse de președintele ei, A. Lapedatu - vor viza în egală măsură monumentele românești, săsești, secuiești și maghiare¹⁴. Comisia impune principalele direcții de acțiune: identificarea monumentelor istorice, cercetarea, restaurarea și ocrotirea lor. Avizele pentru restaurare erau date doar în urma unei "riguroase cercetări științifice, concretizată în rapoarte, valabile prin informația lor și astăzi"¹⁵.

Cunoașterea numărului monumentelor istorice și inițierea lucrărilor de restaurare impunea cu necesitate inventarierea lor. În acest sens, A. Lapedatu se va adresa personal prefectilor județelor transilvane, cerându-le să sprijine acțiunea de identificare și inventariere a monumentelor istorice¹⁶. Tot din inițiativa lui, I. Marțian și M. Csaki¹⁷ vor redacta *Repertoarul monumentelor istorice*, iar C. Daicoviciu va redacta, în calitate de secretar al CMIT, *Anuarul Comisiunii*. Ambele publicații au fost primite cu mare interes în lumea științifică¹⁸.

În perioada interbelică s-a acordat o deosebită atenție cercetării și restaurării bisericilor românești de lemn. "Păstrarea acestor monumente cu orice preț, studierea și conservarea lor devine un real obiectiv

⁹ A. Lapedatu, *Scriseri alese...*, p.215-222.

¹⁰ I. Opreș, *Protejarea monumentelor culturale artistice din Transilvania și Banat după Marea Unire*, București, 1994.

¹¹ Idem, *Ocrotirea patrimoniului cultural*, București, 1986, p.106.

¹² *Ibidem*, p.42.

¹³ Idem, *Protejarea monumentelor...*, p.41.

¹⁴ *Ibidem*, p.47.

¹⁵ Idem, *Unele probleme privind...*, p.548.

¹⁶ Idem, *A. Lapedatu și monumentele...*, p.63.

¹⁷ Mihail Csaki publica în 1923 *Inventarul monumentelor și obiectelor istorice și artistice săsești din Transilvania*.

¹⁸ I. Opreș, *Protejarea...*, p.150.

al Comisiei"¹⁹. Pentru membrii Comisiei aceste bisericițe gârbovite de ani erau o icoană vie a vieții religioase, a spiritualității și o oglindă a condițiilor materiale și sociale ale românilor transilvăneni. În acțiunea de salvare a bisericilor de lemn și-au dat concursul CMIT și Muzeul Etnografic al Transilvaniei²⁰.

A. Lapedatu a sprijinit cercetările și restaurările efectuate la bisericile de lemn de către A. Popa, C. Petreanu, K. Koos, R. Vuia și, în calitate de ministru al Cultelor și Artelor, dispune în 1924 fotografierea celor mai reprezentative dintre aceste monumente²¹. În aceeași calitate, A. Lapedatu finanțează publicarea de către C. Petreanu a monografiilor privind bisericile de lemn din județele Bihor și Arad²² și lucrarea lui V. Brătulescu despre bisericile de lemn din Transilvania și Maramureș²³.

CMIT nu a avut în vedere numai obiective religioase, ci "a precizat cu claritate sfera de cuprindere a monumentelor istorice clasificându-le în următoarele categorii: arheologice (stațiuni preistorice, tumuli, valuri, ruine și metropole) și de arhitectură (cetăți, castele, turnurile și fortificațiile orașelor medievale, biserici etc.)²⁴.

Numele lui A. Lapedatu este legat și de cercetarea și restaurarea monumentelor de arhitectură civilă din orașe ca: Alba Iulia, Aiud, Sebeș, Turda, Sibiu, Sighișoara etc²⁵.

În studiul introductiv al lucrării *Monumentele istorice în lecturi ilustrate*, A. Lapedatu subliniază importanța monumentelor istorice, nutriend speranța că "tinerimea studiosă va găsi un îndemn pentru mai de aproape cunoaștere și cercetare a monumentelor noastre istorice"²⁶.

În anul 1925, A. Lapedatu vizitează monumentele din Săcele, Zizin, Purcăreni, Târlăușeni, obiectivele de pe valea Târnavelor: Boian, Dârlos, Biia, Soplac, Căpâlna, Hundorf și inițiază lucrări de restaurare a monumentelor din aceste localități. Vizitele în diferite localități vor continua în anul următor, având ca scop cercetarea, identificarea și aprobarea restaurării monumentelor istorice²⁷.

La Miclăușeni, ca și la palatul Sturzeștilor, A. Lapedatu releva importanța monumentelor și intervine pentru conservarea lor. În 1926 completează lista de restaurări cu Densuș și apoi cu Casa Matei Corvin din Cluj²⁸. Cercetarea și restaurarea continuă în 1927 cu Zlatna, Ghimbav, Prejmer, Turcheș, Agapia și Roman²⁹ unde, în urma discuției cu Ghica-Budești și P. Molda, soluționează modalitatea de restaurare a picturii de la biserica episcopală din Roman³⁰.

Serbările de la Blaj din 1928 au constituit prilejul anunțării hotărârii prof. Lapedatu de a restaura importantul monument istoric al Blajului: catedrala. În același an, în urma vizitei la castelul Hunedoarei, aproba și lucrările de restaurare ale acestuia³¹.

Împreună cu Em. Panaitescu, S. Dragomir și C. Daicoviciu, membri ai CMIT, va vizita în 1929 Criscior, Râbița, Lesnic, Gurasada (din județul Hunedoara), Mesentea și Râmeț (din județul Alba), hotărând "de a lua în programul și bugetul său, atât îngrijirea bisericilor din, cât și restaurarea bisericii comunelor Lesnic și Gurasada, precum și cercetarea celorlalte biserici din județul Hunedoara, de aceeași vechime, a căror pictură se înțelege mult mai ușor acum". Conform acestei decizii, la cele mai multe

¹⁹ *Ibidem*, p.52.

²⁰ *Ibidem*, p.53.

²¹ *Ibidem*, p.65.

²² Idem, A. Lapedatu și contemporanii săi. *Corespondență*, în *Tibiscum*, nr.5, 1986, p.365-411.

²³ A. Lapedatu, *Scrieri alese...*, p.33.

²⁴ I. Opriș, *Protejarea...*, p.34.

²⁵ Idem, *Al. Lapedatu și monumentele noastre...*, p.33.

²⁶ A. Lapedatu, *Monumentele noastre istorice în lecturi ilustrate*, București, 1927, p.VIII.

²⁷ I. Opriș, *Protejarea...*, p.50.

²⁸ Idem, *Al. Lapedatu și monumentele noastre...*, p.63.

²⁹ *Ibidem*, p.63.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

biserici s-au deschis șantiere de lucru pentru cercetare și restaurare³².

Între anii 1930-1932 A. Lapedatu vizitează bisericile din Râșnov, unde datează picturile exterioare (1823) și altarul (1384) - an care ar putea fi și anul întemeierii bisericii³³ -, din Zărnești, unde se pronunță pentru restaurarea celor două biserici (din sat și din cimitir) și apreciază că icoanele pictate pot fi datate la începutul secolului al XIX-lea. La Poiana Mărului, el remarcă influența brâncovenească asupra stilului bisericii, aflate pe locul unei de lemn și o datează, după o însemnare dintr-o carte veche, la 1777³⁴.

În calitate de ministru, A. Lapedatu subvenționează achiziționarea de diferite obiecte - icoane, cărți vechi, manuscrise, obiecte de ceramică -, împiedicând înstrăinarea și retragerea lor din circuitul științific prin integrarea acestora în patrimoniul muzeelor de istorie de pe teritoriul Transilvaniei³⁵.

Un aspect deosebit din activitatea de cercetare a monumentelor istorice constă în acordarea de către A. Lapedatu a unei importanțe deosebite vestigiilor dacice și romane, inițiind săpăturile arheologice și insistând pentru conservarea monumentelor *in situ*. Opera de cercetare a "antichităților românești" se datorează lui C. Daicoviciu și sprijinului financiar generos și susținut al lui A. Lapedatu în calitatea sa de Ministru al Cultelor și Artelor³⁶.

Aportul substanțial al lui Lapedatu a constat în încurajarea timp de patru decenii a muncii de cercetare, apărare și valorificare a tezaurului cultural românesc și în realizarea rețelei muzeale, dezvoltată ca o amplă imagine a culturii și civilizației românești, aflată în permanență la dispoziția cercetătorului și a publicului larg.

DANIELA SECHEL
Universitatea "Babeș-Bolyai"
Cluj-Napoca

ALEXANDRU LAPEDATU ET LES RECHERCHES SUR LES MONUMENTS HISTORIQUES MEDIEVAUX DANS LE CADRE DU C.M.I.T.

RÉSUMÉ

Dans cet étude l'auteur s'occupe des préoccupations de l'historien A. Lapedatu liées de la recherche et la protection des monuments historiques en Roumanie. Tout en identifiant dans une grande mesure son activité scientifique à celle de la Commission des Monuments Historiques de la région de Transylvanie durant quatre décennies. A. Lapedatu a voulu attirer l'attention des historiens et de tout le public par ses études historiques et par la protection et la conservation sur des châteaux, des églises, des palais de Transylvanie.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Idem, Protejarea...*, p.57.

³⁵ *Ibidem*, p.207; și *idem, A. Lapedatu și contemporanii săi...*, p.372.

³⁶ *Ibidem*, p.90, 125; I. Opreș, *Comisia Monumentelor Istorice și promovarea cercetărilor epocii dacice*, în *ActaMN*, XIX, 1982, p.607-611.